

בטבורה של תבל

"אבל מעבר לכך אני חושב שלימוד שפות הוא עבודת ה'. בטח לא נוכל ללמוד את כל שבעים הלשונות של בני נח. אבל אין זה פוטר אותנו מללמוד לפחות מקצת לשונות העולם, כי 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים'. אם אין אנו מקדישים זמן ללימוד שפות אנו מרוששים את התורה."

קיץ תשע"א לבריאת העולם, בני ברק, טבורה של תבל, ישיבת פוניבז'. צ'אך, צ'אך, צ'אך. אני מקיץ. מדף גדוש בספרי קודש תלוי מעל ראשי. כל ערב מעת הגעתי למעונות כשאני עולה על יצועי חוששני שהלילה זה יקרה – לוח המתכת הכבד יפרוץ מהקיר שכבר עשורים רבים לא שופץ, ויקבור אותי בשנתי הנפעמת תחת הכרכים העבים של הש"ס ונושאי כליו. "קיר נטוי מזכיר עוון" אמרו חז"ל. אני נאנח. האשמה העצמית שוללת ממני את שארית המנוחה. למה הייתי צריך להביא ספר חיצוני ממולדתי אל הקודש פנימה? – בסוף התביישתי כל כך שהחלטתי להסתיר את הספרון הצהוב מעיני בני הישיבה. וכך הנחתיו אמש בפיק ברכיים מאחורי ספרי המוסר במדף המרחף מעל מיטתי. י. גוטפריד הרדר אביו של הספר, כלומר המחבר. ושמו Abhandlung über den Ursprung der Sprache (החיבור על מוצא השפה).

עכשיו, בבוקר, מודה אני לפניו ית' שהספר היחיד הנכתב בשפה זרה, ובכל זאת הבאתיו קורבן על מזבח הלימוד בישיבה, לא טימא את פדריו ולא זעזע את שיווי המשקל של המדף. בעצם, שמעתי שיש הרבה ספריות סודיות בישיבה, קצתן בתיבות מוחבאות, קצתן מתחת למיטות ובסדקי הכתלים. אז למה דווקא המדף שלי יתמוטט רק בגלל איזה הרדר קטן? אבל המחשבה הזאת לא באמת מצליחה לשכך את טרדתי. אני נזכר בחצי סיפור על הפקיד המצרי ההוא שנקבר מתחת לערמת זהב. האם היה זה הרודוטוס שכתב עליו? "טוב לי תורת פך מאלפי זהב וכסף", הפסוק ניסה להיפלט מגרוני אך נמעך בין שפתיי. מנומנם, אני מדמיין את זה מתחולל למול עיניי: כרכי הש"ס ייפלו על בטני, ספרי הראשונים ימעכו את רגליי – וגופי על רמ"ח איבריו יימחץ במסכתות עבות.

צ'אך, צ'אך, צ'אך. אני מתעורר סופית. דפיקות נשמעות בדלת, "כפטיש יפוצץ סלע", מלוות בקריאות רועמות, "שחרים, שחרים, עורו עצלים לתפילת שחרית!" בקבוק הפלסטיק המכה דלתות עובר חדר חדר במסדרון הארוך. כמו בכל בוקר גם יום זה החל בקריאות רמות של כמה בחורים. "משלחת מלאכי רעים," אמרתי ונטיתי הצדה. מבטי נפל על נבנצאל שישן מולי בזווית החדר. מיטתו פונה אל החלון שמשקיף החוצה על הבניין הנקרא גזונדהייט. לא נראה שהוא מתכוון לקום בקרוב. עייפות תמידית אוזחת אותו. ואולי בצדק. כל לילה אני רב עם נבנצאל על המזגן. אני מתעורר באמצע הלילה מהקור המלאכותי ומכבה אותו, ואז כעבור שעה הוא מתעורר מהחום שנוצר ומדליק אותו שוב. וחוזר חלילה, קרב נצחי בחדרנו שבבית ה'. אולי גם לזה התכוונו חז"ל באומרם שמשפט הרשעים בגיהנום י"ב חודש, שישה חודשים בחמה ושישה חודשים בצינה. הרשעים הם נבנצאל ואני. אך יש גם צדיק אחד בחדר: בחור שלישי. הוא ישן במיטה הסמוכה לקיר האמצעי ביני לבין נבנצאל. שמו שטרנבוך. פעם תרגמתי בפניו על דרך הדרש את משמעות שמו הגרמני ל"ספר הכוכבים". הוא חיך בענווה כששמע זאת.

שטרנבוך הוא מהאחרונים שיוצאים מבית המדרש בלילה ומהמקדימים לקום בבוקר. מעולם לא הדליק או כיבה את המזגן. אני חושב שהחום והקור לא יכלו לנגוע בו כביכול. גם הבוקר הוא לא היה בחדר. אני מביט לעבר מיטתו, השמיכה מבולבלת. מעל תלוי פוסטר ישן ומצהיב של אבי הישיבה שלא הכרתי – הרב שך. הוא מרכיב משקפיים עבים, פיו פעור, ידו מורמת. כך לפחות אני זוכר את דיוקנו. מתחת נכתב באותיות גדולות "ממשיכים בדרכו". האם הוא ניזון מצלו ואורו של גדול הדור לשעבר? האם גדולה השפעתו של הרב שך על שטרנבוך, שנמנה עם צאצאיו של הגאון מווילנה? אינני יודע. על הגאון מסופר שישן רק שעתיים ביממה. וכאמור, גם את צאצאו לא ראיתי הרבה במיטה – לא כן נבנצאל ואני, שכבר כמה פעמים קרה שחבלי השינה משכו אותנו עד לאחר זמן קריאת שמע. אני חושב שלפעמים נבנצאל בכלל לא מתפלל. או שהוא מתפלל בפא"י. אינני חוקר דברים כאלה.

בינתיים הבקבוק "המשטין והמקטרג" התרחק. ב"ה. לרגע הוא הזכיר לי את הקרן הקטנה שנמצאת מעל ראשה של החיה הרביעית שבספר דניאל ע"ה. אך מרוב בושה שחשתי כלפי ההרהור הלא שייך הזה, אני הודף אותו מעליי. הרי בעצם אני שמח שזכיתי להיות רשאי לקום לעבודת בוראי, להתפלל, ללמוד... סוף-סוף אני מתגבר על יצרי, מודה ורוחץ, מברך ועומד – ומקיים את כל חובותיי הבוקריות אשר מרן יוסף קארו יחד עם הרמ"א ז"ל וחכמי דור ודור מסרו לשלומי אמוני ישראל לעשות... אני מתלבש בטלית הקטן שלי ובשאר בגדיי השחורים-לבנים, לוקח את התפילין וממהר לצאת מחדרי שבדרום הישיבה. מכאן אני עולה ביעף במעלה המדרגות לאולם הקדמי שמוכיל להיכלו של בית המדרש, שם מניחים צבאות ה' את התפילין של יד וראש בחופזה, כדי לבוא אל הקודש פנימה לקראת הקב"ה ככלות מעוטות.

כשעמדתי להוציא את התפילין שלי מנרתיק המשי, ניגש אליי עקשיה שהיה אחד הספרדים בישיבה. חדרו היה בקצה השני של הישיבה, בצפון, במסדרון הנקרא בפי הבחורים "אשר יצר", מפני שבעבר הרחוק הוא שימש כבית כיסא. לעקשיה היו עיניים שחורות גדולות וסקרניות מאחורי זוג משקפיים עם מסגרת פלסטיק שקופה ולעוסה

בקצוות, וחיוך כמעט תמידי בקצה פיו. הוא הזכיר לי את ארצ'ן, ילד טורקי שהיה אתי בבית הספר היסודי בברלין-שפנדאו. עם זאת, לא הייתי קורא לעקשיה חבר, כי הייתה לי הרגשה שהוא ביקש להיות קרוב אליי בצורה מזוהה קצת, אולי הוא ניסה לספק את סקרנותו לגבי אירופה והעולם, לגבי מעט ספרות ופילוסופיה. אולי ראה בי שותף במעוז הליטאי האליטיסטי הזה, מעין אחוות זרים – אני היחיד מאשכנז הרחוקה, הוא הספרדי. בכל אופן, חשתי שאני רק אמצעי עבורו, לא תכלית. תמיד ניסה לסכם את שיחתנו על תרבות, קאנט או פילוסופיה כללית שכל זה חסר ערך, שתרבות החילונים והגויים היא רק ביטול תורה והבל הבלים. אולי הוא הרגיש אשמה בהתעניינות שלו, ולי הייתה המשימה לשמש הוכחה לצדקת דרכו: אם אפילו יהודי מגרמניה הגיע לבני ברק ללמוד תורה, אזי ברור לכל ששאר העולם "חבור עצבים". ולקץ הימין, כאשר יזהר האור האלוקי בבהירות רבה יותר, לא רק אני אלא כולם ישאירו את החוכמות הבלתי מתוקנות מאחור כדי ללמוד בבני ברק, עיר האמת. אני די משוכנע שהוא חיפש ממני אישור כזה. אבל אולי אני גם ביקורתי מדי. הרי לכל אדם יש מגוון סיבות שמניעות את מעשיו. ובעצם לא היה שום דבר רע בחיפושיו. הדבר היחיד שכנראה הפריע לי באותו זמן היה האופי הבוסרי והמעט יהיר של השאלות שלו, אך אולי זו הרגישות היתרה שלי שמשקיפה אל חסרונותיו. "איך אומרים שלג בגרמנית?" עקשיה שאל אותי פתאום, כאילו מעולם לא סיימנו את השיחה שלנו מאמש. סובבתי את ראשי, עקשיה אחז בידו את משקפיו ונעץ את קצה המסגרת בפיו. "שלג?" שאלתי בתמיהה. "כן", אמר, "שלג כמו 'הקרח הנורא', שיש אצלכם שמה באירופה. רש"י אומר ששלג נקרא 'שניר' בלשון אשכנז." ואז הבנתי למה הוא מתכוון. "אה, אוקיי", אמרתי. "אנחנו ב'פרשת דברים'." "הביטחון העצמי שלי מתערער מהר מדי," חשבתי כשאני פותח לאט את הרוכסן ושולף את התפילין שלי. אני מביט באותיות שמי הרקומות בחוט של כסף על בד המשי הכהה של הנרתיק. ניסיתי להרוויח זמן. ידעתי שאני חייב לומר משהו חכם: תרגום גרידא לא יספיק לו. פחדתי שהוא יתאכזב וידחה אותי. מבטו הדורש תמיד הכביד עליי. הוא כבר ניצח אותי הרבה פעמים רטורית. וגם בחברותא שלנו הרגשתי נבוך, כי ידיעותיי בעברית וארמית עדיין לא היו מספיק טובות. אין-ספור פעמים מגממתי והוא פגע בי בחרב לשונו ללא רחמים. וככל שנלחצתי יותר, כך שכחתי את העברית שלי.

כשהייתי בן שלוש-עשרה אמרתי לאמי רוצה ללמוד את לשון הקודש. היא שכרה לי מורה. ומאז כל השפות התערבבו לי בראש. בימים רעים אני כבר לא מרגיש בבית אף באחת מהן, אני חש שאני לא יכול להתבטא די צורפי בשום שפה. אני עדיין מרגיש את מבטו הביקורתי של עקשיה עליי. אבל הנה, ה' ראה את עוניי. לפתע פסוק עלה בזיכרוני – ורוח להשיב מלחמה מילאה את לבי. הרמתי את ידי כמצביא והשלכתי בבטחה את דברי הקב"ה אל הארמי המסוגף – הלא הוא איוב – לעברו של עקשיה. קראתי בניגון: "הִבָּאתְ אֶל אוֹצְרוֹת שֶׁלָּךְ וְאוֹצְרוֹת בְּרֶד תִּרְאָה, אֲשֶׁר חֲשַׁכְתִּי לַעֲת צָר, לְיוֹם קָרֵב וּמִלְחָמָה?" זה עבד. עקשיה היה משועשע. הוא ענה ברהיטות: "אני מבין שאתה חפץ להתעמת אתי כמו האמוראים בעלי התריסין, שהיו 'דומין ששונאין ומקנאין זה לזה'?" אז בוא ושלוף חרבך, גיבור. תשלג בצלמון!" "דחה אדמון בצל צלמון," שלפתי ללא חשיבה יתרה כדי לסכל את התקיפה שלו. והוספתי, "אדמומיות כעסך וחמימות לבך הסר

ממך!" אך ללא הרף הוא הכה בחזרה: "היש כגרממיא-של-אדום אדמונה אשר בהרת נראית בה אדומה וכהה?" פכרתי את אצבעותיי. עקשיה היה עז וחזק ממני, גם בלישנא דאורייתא וגם בלישנא דרבנן. ובכך ויתרתי. "בסדר", אמרתי לבסוף ונסוגותי אל השפה היחידה שידעתי טוב ממנו: "בגרמנית של היום אנחנו קוראים לשלג Schnee, 'שנה', לא 'שניר', ואני חושב שככה בערך זה היה נשמע גם אז, בימי רש"י, כשמשוררי ה'מינה' ימי-הביניים עוד נסעו מעיר לעיר ומממלכה לממלכה. נראה לי אפוא שהקשר בין המילים 'שנה' ו'שניר' הוא מקרי." עקשיה לא היה מרוצה מכך. בעצם הוא אפילו התרעם. "אבל כך אומר רש"י הקדוש, שאפילו חומת ורמייזא נסוגה מפניו בעודו בבטן אמו!" "לא סמכין אניסא", השבתי בהתגוננות. אך לאחר שאזרתי שוב את מותניי, המשכתי את תגובתי בצורה פייסנית יותר: "אולי הקשר בין 'שניר' ל'שנה' נובע מכך שרש"י וחלק מהראשונים אחזו בתיאוריה הקצת מפתיעה הזאת שכל הגרמנים הם צאצאי הכנענים שברחו מיהושע בן נון לאירופה בכובשו את ארץ ישראל. ולכן רש"י גם חשב שהוא יוכל לגלות דמיון בין שתי המילים האלה." "אתה עדיין מכחיש את דברי רש"י! עכשיו גם בצורה בוטה יותר. ובכלל, איפה החידוש שלך?" ירה בי עקשיה, "לא חידשת דבר!" הפעם אני כעסתי. ומתוך זעמי אמרתי: "ברור חידוש! שהרי בדרך התיאוריה הזאת – אם תלך בתלמה עד הסוף באמת ובתמים – תהיה מחויב להודות שגם השפה הגרמנית היא במובן מסוים, לצד העברית, לשון התורה ושפת ארץ הקודש. ובדומה לארמית, יהיה אף בה, בגרמנית, קב אחד של קדושה."

ראיתי את ההלם שאחזו את עקשיה. התדהמה הצהיבה את פניו. אך מכיוון שהוא (בעודו מאוכזב ממני) כבר החל להניח את התפילין-שלידי שלו בזרועו, הוא לא היה יכול להגיב עוד. לכן גם אני התחלתי לכוון מהר את הרצועה השחורה סביב זרועי. וכך שנינו עמדנו בשתיקה עוינת איש לצד אחיו. חשתי איך לשנינו היה קשה לרסן את יצרנו, חשתי שעקשיה חושב מחשבות נקם בלבו. מבטינו הצטלבו בקנאת סופרים, הייתה זו תחרות לשם שמים, כמו במאבק יעקב אבינו על מעבר יבוק, שנפסק לפתע בידי גורם חיצוני. אנוסים היינו על ידי כוח אלוך, כך הרגשתי. עקשיה שלף מראה מנרתיקו והציץ. הוא הרים את כף ידו על מצחו כשהוא מכווץ את האמה והקמיצה ויוצר מעין חי"ת הפוכה, וכך בעזרת אצבע וזרת הוא כיון את התפילין של ראש באמצע מעל עיניו. ברגע שסיים לומר "ואַרשתיך לי לעולם" (הוא היה מהיר ממני), הוא מיד שב לשלח בי את מילותיו הקשות. היה זה כאילו נעו אמות הספים – ומשקפיו רגזו ממקומם. לשונו התגלגלה וקולו התחלחל. הוא אמר: "אחי, אין שפה כמו העברית. תראה", הוא הרים את ידו מול פניי, "בדיוק ארבע-עשרה חוליות יש באצבעות היד. והמספר ארבע-עשרה זה י"ד בגימטרייה. האם יש דבר כזה בשפה אחרת בעולם? אכן הם עיוותו לנו את השפה שבה נברא העולם – הציונים הארורים טימאו לנו את טוהר הלשון. את הבהיר הפכו לכהה, את הנשר לעיט ואת הצבי לאייל. אך בראשית, הייתה העברית זפה וטהורה. הלוא משום כך היה אדם הראשון יכול לקרוא שמות לכל בעלי החיים? רק בעברית, כי בה מתבטאת מהות הדברים, החמור נקרא 'חמור' על שום כך שהוא נושא חומרים לבני אנוש. כל שאר השפות הן אקראיות, קונוונציות." "אבל מה עם המילה 'שולחן' למשל?" שחתי לתומי והרמתי את נרתיק התפילין שלי מהשולחן אל תחת זרועי. "מה הקשר בין המילה 'שלח' "

למילה 'שולחן'? עקשיה עצר לרגע, אך ללא היסוס השיב: "הוא נקרא כך על שם זה ששני אנשים שיושבים אחד מול השני יכולים לשלוח על גבו מתנות איש לרעהו". "אבל", ניסיתי שוב, "אולי כל שבעים שפות העולם נוצרו בימי 'דור הפלגה' על ידי האל באופן אקטיבי, ולכן הן יותר מאשר רק קונוונציות? הרי התורה ניתנה בשבעים לשון והיא אף נכתבה בשבעים לשון על המזבח בשכם. אולי אפשר להסיק מכך שלכל אחת ואחת מהן יש הניצוץ המיוחד שלה, ואסור לנו להחמיצו ולהזניחו". "ראיתי שעקשיה מבקש לעצור אותי, ובכל זאת המשכתי. 'ותו: כן גם השפות ההודו-אירופיות שהונחלו לצאצאי יפת יש להן ניצוצן המיוחד להן. והנה, וזאת הנקודה שלי, קל וחומר מוכרחים אנו לומר זאת על השפה הגרמנית, שהיא נבחרה באופן פלאי מאוד להיות השפה המדוברת בארץ כנען בימי עלייתם של אבותינו ממצרים." "אית לה פירכא", אמר עקשיא, "הרי אמרו חז"ל על הפסוק 'פֶּתַח אֱלֹקִים לִפְתָּה' שרק יונית היא שפה יפה בקרב לשונות יפת." "יפה", אמרתי, "אז לפחות אתה מסכים שלשפה היוונית – ואף לספרותה – יש שבח ותועלת?" "גם זה לא מסתבר", דחה אותי עקשיה, "כבר נאמר בגמרא 'ארור אדם שילמד את בנו חכמת יונית' ועוד נאמר שספרי הומרוס אינם חביבים." "ידידי", השבתי, "נדמה לי שעכשיו – לפחות לגבי השפה הגרמנית – אתה הוא זה שלא לוקח את רש"י מספיק ברצינות. ראה, יש שתי מילים ארמיות בתורה, הלוא הן 'יִגְר שְׁהִדוּתָא' של לבן דוד יעקב. ויודעים אנחנו שהקב"ה בחר במשך הדורות את השפה הארמית כדי לגלות בה מקצת רצונו וגבורתו ולהגשים בה מקדושתו. ולכן אם הקב"ה בחר להכניס גם מילה גרמנית לתורתו, סימן שאדון כל הארץ יגלה לימים גם מקצת סודותיו בשפה הזו. והנה רש"י הירש ורד"ץ הופמן ז"ל הם ובני זמנם הבינו זאת. הלוא הרב שמשון רפאל הירש אפשר והכשיר – בתנאים מסוימים – את הסימביוזה התרבותית-דתית של היהדות והגרמניות? ואם תשאל למה יש רק מילה גרמנית אחת בתורה, אך שתי ארמיות, אל תתמה על החפץ כי אולי ביקש הקב"ה לרמוז בכך שהתגלות הארמית הייתה דחופה יותר – 'כי היה דבר המלך נחוץ' – ואת ניצן הגרמנית התכוון לחנוט ולהבשיל רק אחר עבור זמן רב, כפי שבאמת קרה." "אתה טועה מאוד", אמר עקשיה במרירות. "הרב הירש לא באמת התכוון לקרב את השיטה העברית ואת האלון הגרמני ולהפוך אותם לעץ אחד בידו. הוא לא רצה לעבור על איסור כלאיים, ח"ו, רק להאט את התפרקות העולם היהודי בגרמניה בימים ההם. הוא היה חרדי ירא שמים." "ללא ספק הוא היה ירא שמים. אבל למה אין זה יכול לעלות בדעתך שהוא חיפש מרגליות גם בשדות החול? תקרא את הרצאתו הארוכה על פרידריך שילר! אהובי, האם אינך מאמין שכאשר יבוא משיח צדקנו, במהרה בימינו, התורה תכיל, תטהר, תצרוף ותקדש גם את חוכמת האומות? ושעשרת הקבין של התגלות האל – התורה, הפילוסופיה, האמנות והספרות על כל לשונותיה – יתאחדו באמת 'לשפה ברורה' ושהפילוג של מגדל בבל יתבטל ב'המתקת כל הדינים'? נראה לי שרק בשילוב הקודש והחול נוכל לעלות מעלה מעלה." "מה אתה בעצם רוצה לומר? קודם משכיל ואז מקובל ועכשיו נביא? נראה שלא באת אלא 'לטהר את השרץ' ולצחק, ממש איבער-חכם", אמר עקשיה בזלזול.

היססתי לרגע. לא ידעתי מה אני רוצה להגיד בעצמי. בעשר הדקות שחלפו מאז קמתי ממיטתי דעותיי התהפכו עליי זה עשר פעמים. פתאום שמתי לב שהקריאה הפומבית של

ברכות השחר בתוך בית המדרש כמעט הסתיימה. כבר היינו צריכים להיכנס מזמן. "באופן אישי," אמרתי קצת בחיפזון, "הייתי שמח אם היית לומד לחבר פיוטים. כי זאת אמנות נשכחת למדי, ואני מאמין שיש לך פוטנציאל ליצור גדולות ונפלאות בתחום הזה. וכך תזכה לא רק לשבח את לשון הקודש אלא גם לעזור לאורה להתנוצץ." עקשיה הקשיב. "אבל מעבר לכך אני כן חושב שלימוד שפות הוא עבודת ה'. בטח לא נוכל ללמוד את כל שבעים הלשונות של בני נח, כי כבר איננו במעלה הרוחנית של יוסף, מרדכי וחכמי הסנהדרין. אבל אין זה פוטר אותנו מללמוד לפחות מקצת לשונות העולם, כי 'אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים'. וכיוון שאנו צריכים להתחיל מאיפה שהוא, הייתי אומר שנתחיל מהשפות שארץ הקודש נישקה אותן, כגון ארמית, שבני נחור הביאו לכאן, והיוונית שהופצה פה בעקבות אלכסנדרוס מוקדון, וכמובן גם הערבית שאחינו בני ישמעאל נשאו הנה. ואם תרשה לי להוסיף, אז לדעת הראשונים ובעיקר האברבנאל, גם גורל השפה הלטינית ובנותיה הרבות משולב עם גורלה של השפה העברית, כמו שמובא בספרים, מפני שצפון, נכדו של עֶשָׂו, ברח מכנען לאיטליה ושם ייסד את רומא, ובניו התערבבו עם הלטינים, בחינת לוטן החורי. וגם את השפה הגרמנית לא הייתי מזניח, כאמור, סלקא דעתך שלשווא ההשגחה קירבה את העברית ואת הגרמנית דא לדא? מי יודע, אולי בגלל זה הרצל רצה שהיהודים ידברו גרמנית בארץ ישראל, גם אם הוא לא היה מודע לרצון ה' הדובר בו. על כל פנים אני משוכנע שאם אין אנו מקדישים זמן ללימוד שפות אנו מרוששים את התורה."

בעודי מדבר מבטו של עקשיה שוטט באיטיות מעבר לכתפי. פתאום הבחנתי שנבנצאל עמד לידנו כבר זמן-מה והקשיב. הוא היה עטור בתפילין. מרוב דברים לא שמתי לב לבואו. בתערובת של עברית ויידיש הוא אמר: "תפסיקו לריב און קימט כבר אריין, שחריס שחריס." ואז עקשיה צחק לפתע וקירב את פניו לפניי. "חברי, אני חושב שיש לי פתרון הרבה יותר פשוט לזה שהתורה מכילה מילה בגרמנית. הרי יידיש גם היא שפה גרמנית. ושפה זו היא שנבחרה על ידי הקב"ה לקדושה ולצורך גבוה. זה הפשט ברש"י – ולא כל הפרבורים שלך." וכך, חלוקים בדעותינו, אך מאוחדים בלבבותינו, השתלבנו בהרמוניה אל נחיל הבחורים הנכנס אל היכל הלימוד. ובעומדי להתפלל למרומים, מבטי נע אל עבר ארון הקודש שכולו זהב איטלקי טהור, כפתורים ופרחים וחישוקים מסתלסלים, שזרחו באור יקרות.